

VEDUTE VENEȚIENE ÎN COLECȚII MUZEALE

CLAUDIA M. BONȚA*

ABSTRACT. Venetian Landscapes in Museum Collections. The general interest in the Italian landscape gave rise to a distinctive artistic genre, *il vedutismo*, or the art of Italian landscape, which created remarkable works of art. The paintings, engravings and drawings of Italian space enjoyed a great deal of appreciation everywhere, especially in 18th and 19th centuries. The tourist market has transformed landscaping into a prosperous business involving painters, engravers, printers and publishers. Obviously, most of the landscapes were dedicated to Venice. Thus, the National Museum of Transylvanian History in Cluj-Napoca has among its Graphic Collections a series of emblematic images through which the spectacular Venetian landscape unfolds before the eyes.

Keywords: Venice, engraving, heritage, veduta

Moda călătoriilor de inițiere, *Le grand tour*-ul caracteristic îndeosebi secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, au marcat puternic imaginația călătorilor care și-au alinat nostalgia după soarele Italiei prin colecționarea unor suveniruri, îndeosebi desene, peisaje, vedute, care reflectă perfect spațiul italian. Interesul pentru peisajul italian a dat naștere unui gen artistic aparte, *vedutismul* sau arta peisajului italian care a creat opere remarcabile ce au influențat profund arta vremii. Artiștii s-au aliniat rapid acestei noi tendințe iar cererea crescândă de vedute a construit carierele spectaculoase ale unor artiști care s-au specializat în acest gen. Rădăcinile fenomenului pot fi găsite încă din secolul al XVII-lea odată cu desenele și gravurile topografice având drept subiect predilect Roma. Amintim în acest sens desenele artistului flamand Lieven Cruyl (c. 1634-c. 1720) și contribuțiile unor pictori precum Paul Bril (1554-1626) sau Viviano Codazzi (1603/4-1670). Fenomenul ia amploare, secolul al XVIII-lea fiind considerat secolul de aur al *vedutismului*. Operele semnate de Gaspar van Wittel (1652/53-1736) specializat în vedute, vederi picturale ce redau locații reale îndeosebi

---

* Doctor în istoria artei, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca, România, claudia.bonta@yahoo.com.

din Roma, dar și din Napoli și Veneția s-au impus pe piața artistică europeană. Giovanni Paolo Panini (1691-1765) a excelat în pictarea de *capricci*, grupări imaginare de clădiri, în special de ruine antice la Roma. La Veneția, unde genul a cunoscut cea mai amplă dezvoltare, Luca Carlevarijs (1663-1730) a publicat la 1703 un set de 103 gravuri înfățișând vedute venețiene.¹ Apogeul vedutismului a fost marcat de creațiile semnate de Giovanni Antonio Canal, cunoscut sub numele de Canaletto (1697-1768), Bernardo Bellotto (1720-1780) și Francesco Guardi (1712-1793), autori ai unor vedute venețiene de excepție. Cererea mare pentru operele acestora a determinat realizarea de desene și gravuri după operele semnate de ei, care au fost publicate în repetate rânduri, reluate fidel sau retușate de diverși artiști.

Picturile și desenele care redau spațiul italian s-au bucurat de multă prețuire pretutindeni și au împânzit colecțiile de artă ale vremii. Piața turistică a transformat vedutismul într-o afacere prosperă, în care au fost implicați pictori, gravori, tipografi și editori. Serii întregi de gravuri după operele marilor artiști s-au bucurat de un imens succes de piață, fapt care a dus la reeditarea lor și la apariția unor serii noi. Dincolo de operele semnate de mari artiști, fascinația pentru locurile vizitate s-a concretizat și în desene executate cu migală de artiști obscuri sau de amatori, de vizitatori care doreau să ducă cu ei o viziune personală asupra locurilor vizitate în Italia. De valoare inegală, acestea vorbesc însă despre frenezia cu care spațiul italian era (re)descoperit de fiecare. Moda s-a perpetuat în timp și a lăsat în urmă seturi de imagini în care artiști și călători din epoci diverse lăsau în urmă propria viziune asupra Italiei. Deloc surprinzător, cele mai numeroase vedute sunt dedicate Veneției. În acest sens, colecțiile grafice ale Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca se bucură de prezența unor imagini emblematice prin care spectaculosul peisaj venețian se derulează în fața ochilor.

Primele trei gravuri prezentate în lucrarea de față înfățișează vedute venețiene gravate la finele secolului al XVIII-lea după opere semnate de Canaletto, cu locuri emblematice precum Canal Grande, Ponte di Rialto și bazilica San Giorgio Maggiore. Planșele fac parte din *Prospectum aedium, viarumque insigniorum urbis venetiarum nautico certamine, ac nundinis adiectis. Tomus primus tabulas XII complectens, quas Antonius Canale coloribus expressit - Joannes Baptista Brustolon aere inci-dit. Serenissimo Principi D.D. Marco Foscareno Egragio, emerito, sapientissimo Augustae Republicae Duci DD.D.D. Anno AE C. 1763*. Lucrarea a fost concepută inițial ca o serie de 12 gravuri după desene de Canaletto și a fost publicată prima

---

¹ Aikema, Bernard, Boudewijn Bakker. *Painters of Venice: The Story of the Venetian „Veduta”*. Amsterdam and The Hague 1991; Briganti, Giuliano. *The View Painters of Europe*. London 1970; Katharine Baetjer, J.G. Links (coord.), *Canaletto*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1989; Alessandro Brogi, *Canaletto e la veduta*, E-ducation.it S. p. A., Firenze 2007.

oară în anul 1763. Precizarea de pe frontispiciu, *Tomus primus/ tabulas XII complectens'*, sugera că volumele următoare cu vedute adiționale urmau. În copia păstrată a unui exemplar legat pentru dogele Marco Foscarini, cel căruia îi era dedicat tomul, primele printuri gravate de Giovanni Battista Brustolon² erau frontispiciul și copii ale unor gravuri realizate după Canaletto: opt gravuri realizate de Antonio Visentini³ pentru *Prospectus Magni Canalis Venetiarum* și trei gravuri de Michele Marieschi⁴ pentru *Magnificentiores selectioresque urbis Venetiarum prospectus*.

Considerat maestrul vedutei venețiene, Antonio Canal, supranumit Canaletto⁵ a fost un prolific pictor italian, fiind unul dintre cei mai populari artiști printre

² Giovanni Battista Brustolon, născut la Dont di Zoldo sau Val Zoldana cca 1716/1718 – 1796, Veneția. Se stabilește la Veneția în 1733 unde lucrează ca desenator și gravor de ilustrație de carte pentru cei mai renumiți editori din Veneția, Antonio Zatta și Giambattista Pasquali. A lucrat și independent, a realizat o serie de mari vedute ale Romei și a avut o colaborare intensivă cu editorul Lodovico Furlanetto, v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019.

³ Antonio Visentini, 1688-1782, desenator, pictor, gravor, arhitect, activ la Veneția, ucenic al lui Giovanni Antonio Pellegrini, exponent al clasicismului arhitectonic, profesor la Academia Venețiană. La cererea consulului John Smith a realizat între 1728-1735 gravuri după vedutele lui Canaletto; primele 14 gravuri au fost publicate în 1735 sub titlul *Prospectus Magni Canalis Venetiarum*. Seria a fost apoi completată cu noi printuri și republicată, sub o formă însumând 38 desene, schițe și gravuri publicate sub titlul *Urbis Venetiarum Prospectus Celebriores ex Antonii Canal Tabulis XXXVIII. Aere Expressi ab Antonio Visentini in Partes Tres Distributi*, v. https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3344905&partId=1/ 11.04.2019; Antonio Orlandi Pellegrino, *Abecedario pittorico del m.r.p. Pellegrino Antonio Orlandi, Bolognese, contente le notizie de' professori di pittura, scoltura, ed. architettura*, Ed. Giambattista Pasquali, Veneția 1753, p. 80; <https://www.europeana.eu/portal/en/explore/people/164983-antonio-visentini.html/> 02.05.2019; <http://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-visentini/> 11.04.2019; Al. Brogi, *Canaletto...*, p. 366.

⁴ Michele Marieschi, 1710-1743, pictor și gravor, fiu al sculptorului Antonio Marieschi, ucenic al lui Gaspare Diziani, autor al unor vedute detaliate ale Veneției și al unor *capricci*, peisaje imaginare fascinante, majoritatea concepute pentru străinii care vizitau Veneția ca itinerariu din *Le grand tour*. Marieschi a lucrat doar pe structuri arhitecturale, perspectivă și compoziții peisagistice în picturile sale, lăsând siluetele în seama altor artiști, identificați de specialiști în persoanele lui Gaspare Diziani, Francesco Simonini, Francesco Fontebasso și Antonio Guardi. În 1741 Marieschi a publicat 21 de gravuri ale Veneției sub titlul *Magnificentiores selectioresque urbis Venetiarum prospectus*, având pe pagina de titlu portretul său realizat de Angelo Trevisa. Moartea sa prematură a pus capăt unei cariere promițătoare, v. <http://carezzonico.visitmuve.it/en/mostre-en/archivio-mostre-en/michele-marieschi-1710-1743-engravings-of-city-views/2011/10/5073/michele-marieschi-1/> 11.04.2019; K. Baetjer, J.G. Links, *Canaletto*, p. 9; Al. Brogi, *Canaletto...*, p. 92, 372.

⁵ Antonio Canal, Canaletto, 1697-1768, prolific pictor italian, cunoscut pentru vedutele sale topografice care redau Veneția dar și pentru peisajele imaginare de tip *capriccio*. A realizat peste 1500 de picturi și desene de-a lungul carierei sale, v. Jennifer D. Milam, *Historical Dictionary of Rococo Art*, Scarecrow Press 2011, p. 69; Katharine Baetjer, J.G. Links (coord.), *Canaletto*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1989, p. 2-15; A. O. Pellegrino, *Abecedario pittorico...*, p. 75-76; Al. Brogi, *Canaletto...*, p. 41-92, 366-367.

aristocrații britanici poposiți la Veneția în cadrul *Le grand tour*. Micile sale vedute topografice au fost colecționate asiduu în epocă. Picturile sale elegante, vivace, însuflețite de lumină, dovedesc o reală acuratețe fotografică, atenția sa minuțioasă asupra detaliilor și pensulația delicată evocând cu claritate vedute urbane compuse grijuliu din o varietate de unghiuri, cu perspective multiple. Gravorul Antonio Visentini a fost angajat de consulul englez Joseph Smith⁶ să realizeze gravuri după picturile lui Canaletto pentru a răspunde solicitărilor în continuă creștere din partea călătorilor englezi. Aceștia apelau la consul, vestit colecționar de artă al vremii, pentru a comanda picturi care să descrie splendoarea Veneției. Joseph Smith a publicat în 1735 un volum conținând 14 gravuri după picturi de Canaletto denumit *Prospectus Magni Canalis Venetiarum* iar în 1742 consulul a publicat o nouă ediție cu 24 noi gravuri adăugate celor 14. Comerțul cu printuri era o afacere comercială înfloritoare, tipică pentru editorii sec. al XVIII-lea din Veneția. Cum Joseph Smith neglijase să își protejeze drepturile de autor pentru *Prospectus Magni Canalis Venetiarum*, iar interesul pentru operele lui Canaletto era foarte ridicat, întreprinzătorul editor Lodovico Furlanetto⁷ a reușit să publice gratis copii ale gravurilor. Furlanetto s-a folosit și de faptul că o altă serie de 21 de vedute venețiene, *Magnificentiores Selectioresque Urbis Venetiarum Prospectus* realizate de pictorul Michele Marieschi și publicate în 1741 aveau privilegiul original, valabil 10 ani, expirat. Însă Lodovico Furlanetto a decis să nu execute doar simple replici ale acestor vedute și Giovanni Battista Brustolon a fost angajat să realizeze versiuni mărite ale vedutelor

⁶ Joseph Smith, 1673/1682-1770, consul britanic în Veneția, colecționar de artă și de manuscrise. A publicat trei cataloage ale colecțiilor sale, în 1724, în 1737 și în 1755, cel mai faimos, *Bibliotheca Smithiana*, catalogul folosit de bibliotecarii regelui George al III-lea la achiziția colecțiilor lui Joseph Smith în 1762-1763. După 1730 Joseph Smith a fost patronul și agentul lui Canaletto în Veneția, furnizând vizitatorilor englezi picturi, vedute și gravuri, schițe aflate în stoc ori diverse versiuni ale operelor lui Canaletto, v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019; *Dictionary of National Biography LIII*, 1912, p. 93-94; <https://data.cerl.org/owners/4108/> 11.04.2019; L. Hellinga, *Notes on the incunabula of Consul Joseph Smith. An exploration*, în *The Italian Book. Studies presented to Dennis Rhodes*, London: The British Library 1993, p. 335-348; K. Baetjer, J.G. Links, *Canaletto*, p. 5-14; Al. Brogi, *Canaletto...*, p. 61-62, 366-367.

⁷ Lodovico Furlanetto, editor și tipograf italian activ la Veneția în secolul al XVIII-lea. În 1739 Lodovico Furlanetto, stabilit pe ponte dei Baretteri, obține privilegiul de a reprinta planul Veneției în 13 planșe aparținând lui Lodovico Ughi. În petiția pentru acest privilegiu se descrie drept „incisor d'istorie e santi istorati”. Sunt cunoscute două cataloage ale sale: *Catalogo delle Stampe di Lodovico Furlanetto*, cca 1779 precum și *Catalogue des ouvrages grave au Burin, qui se vendent chez Lodovico Furlanetto Marchand Imager, Rue Mercerie sur le Pont des Berettas a Venise, Avec Privilege du Senat*, cca 1778, v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019; K. Baetjer, J.G. Links, *Canaletto*, p. 51; https://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/term_details.aspx?biold=167666/ 11.04.2019.

executate după Canaletto. Brustolon a lărgit vedutele și le-a îmbogățit cu noi obiecte și personaje. Probabil că seria a fost un succes pentru că Furlanetto i-a comandat lui Brustolon să graveze alte cinci vedute adiționale după Canaletto negravate înainte și alte gravuri după operele imitatorilor lui Canaletto, frații Giambattista și Giuseppe Moretti. Doar cele patru gravuri după Michele Marieschi au fost copii fidele și e notabil că legendele de pe aceste planșe nu menționează autorul. Furlanetto a proiectat o operă lărgită, niciodată realizată, de *24 Vedute principali di Venezia*.⁸

*Prospectum aedium, viarumque insigniorum urbis venetiarum nautico certamine, ac nundinis adiectis*⁹ a fost publicat în patru variante. Prima variantă a fost cea de 12 planșe din 1763. Setul complet de 22 vedute apare în cea de-a doua variantă, datată cca. 1778 ce include gravuri realizate de Giovanni Battista Brustolon după picturi sau desene de Canaletto, Michele Marieschi, Giambattista și Giuseppe Moretti. Această serie este recognoscibilă după numerotarea (1-22) efectuată de Furlanetto în partea de jos dreapta. Cea de-a treia variantă este seria republicată de Viero,¹⁰ cca. 1791, are menționat pe planșe *Apud Theodorum Viero in Via Mercatoria vulgo dicta dell' orologio C.P.E.S.* și are planșele reorganizate și renumerotate jos stânga. A patra variantă este datată 1830 și are o nouă precizare *Presso G.(iuseppe) Battaglia in Venezia*.¹¹ Cele trei gravuri din colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca aparțin, se pare, celei de-a treia variante a seriei, cea publicată în anul 1791.

⁸ Titlu acordat după *Catalogo delle Stampe di Lodovico Furlanetto* din cca 1779, v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019.

⁹ *Prospectum aedium* a fost prima lucrare comisionată de Brustolon pentru Furlanetto. Furlanetto l-a angajat pe Brustolon în alte trei proiecte derivând din operele lui Canaletto, picturi sau desene: un set de opt (mai târziu lărgit la 12) imagini de ceremonii și festivaluri dogale, *Feste dogali'* început în 1766 și completat până pe la 1779, un set de 24 de *Capricci de Architettura* descris ca o „raccolta incominciata” în *Catalogo delle Stampe* din cca 1779 și probabil abandonată, întrucât nu se cunoaște nici un set complet, precum și un set de patru *Principali note della Piazza*, copii ale gravurilor de Visentini înfățișând piața San Marco după picturile lui Canaletto din 1743 și 1744, v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019.

¹⁰ Constable & Links, *Canaletto, Giovanni Antonio Canal, 1697-1768*, 2nd edition, Oxford, p. 533 n. 644-645, <https://www.rct.uk/collection/809031/venetian-views-after-canaletto/> 04.04.2019.

¹¹ Pe lângă cele patru serii cunoscute, existența unui exemplar al gravurii *Pons Rivoalti ad Occidentum* cu precizarea *Antonius Canal Pinxit P.V.* a fost interpretată de specialiști drept o posibilă indicație pentru existența unei noi serii, v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019.

Prima gravură, *Dextrorsum Theresiani sinistrorsum S. Simeon Parvus atq: Fullonium*. (Fig. 1)¹² are menționat sub imagine *Antonius Canal del. e pinx.*, respectiv *Joannes Battista Brustoloni sculpsit.*, precum și numărul 20, aferent renumerotării efectuate de Viero. Sub titlu apare precizarea *Apud Theodorum Viero*, restul frazei fiind șters. Gravura redă o perspectivă largă asupra Canal Grande din Veneția, cu clădirile în front compact de-o parte și de alta a apei. Ambarcațiuni diverse și stâlpi de ancorare pe luciul apei, plimbăreți pe mal, personaje răzlețe ce trec pe lângă clădiri animă imaginea. În prim plan este descrisă o busculadă ce implică două gondole și o barcă cu pânze, cu discuțiile inerente între barcații și gondolieri. Clădirile redate constituie o paradă arhitectonică de stiluri diverse, înălțimi diferite, de balcoane și ferestre sub cerul senin. Remarcăm cupola aflată într-un dialog arhitectonic cu frontonul triunghiular de peste apă: fațada neoclasică și domul supradimensionat amintind de Pantheonul din Roma al bisericii *San Simeone Piccolo*¹³ contrabalansează elegant fațada realizată în stilul barocului venețian târziu a bisericii *Santa Maria di Nazareth*, mai cunoscută drept *Chiesa degli Scalzi*.¹⁴ Coloanele neoclasiche sobre, surmontate de un timpan triunghiular ornat cu reliefuri de marmură versus fațada încărcată de coloane pereche care ritmează interspațiile cu nișe în care sunt inserate statui. Gravura a fost realizată de Giovanni Battista Brustolon după o pictură semnată de Canaletto, *Grand Canal cu San Simeone Piccolo*, cca 1740, aflată la National Gallery Londra. Considerată drept una dintre cele mai îngrijit concepute și executate picturi la scară mare a lui Canaletto, imaginea redă în perspectivă porțiunea din Canal Grande observată de pe *Ponte degli Scalzi* spre direcția nord-vest, având drept repere principale *Chiesa degli Scalzi* în dreapta și *San Simeone Piccolo* în stânga.¹⁵ Descrierea arhitectonică e preluată în mare parte după pictură, excepție făcând clădirile din capăt, de pe partea stângă, însă ambarcațiunile sunt modificate ca dimensiuni sau înlocuite de altele: o barcă mare este adăugată în prim-plan în timp ce ambarcațiunea cu pasageri din colțul stânga jos dispare, iar personajele, mai numeroase ca în pictura inițială, sunt tot mai schematice pe măsură ce perspectiva înaintează.

¹² Colecțiile MNIT, nr. inv. F 8462, dimensiuni 61x43 cm.

¹³ Biserica San Simeone Piccolo, dedicată sfinților Simeone și Giuda, a fost reconstruită de Giovanni Scalfarotto între 1718-1738, sub o formă clasică inspirată de Pantheonul din Roma, v. <https://venipedia.it/it/luoghi-di-culto/chiesa-di-san-simeon-piccolo/> 16.04.2019.

¹⁴ Biserica Santa Maria di Nazareth, denumită și Chiesa degli Scalzi, a fost ridicată între 1656-1680, prin contribuția a doi arhitecți, Baldassare Longhena între 1656-1672, înlocuit apoi de Giuseppe Sardi între 1672-1680, cel care realizează fațada. Clădirea a avut drept comanditar Ordinul Carmelitanilor desculți (Scalzi), care în 1649 au fondat în acest loc o mănăstire și o biserică dedicate sfintei Maria din Nazareth, v. http://www.veneziamuseo.it/terra/Cannaregio/Lucia/lucia_ciexa_scalzi.htm/ 15.04.2019.

¹⁵ Pe lângă pictura aflată în colecțiile National Gallery mai există două variante ale acestei vedute de Canaletto, v. <http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/canaletto-venice-the-grand-canal-with-s-simeone-piccolo/> 15.04.2019; Al. Brogi, *Canaletto...*, p. 245-249.

Fig. 1.

Cea de-a doua gravură, *Pons Rivoalti ad Occidentem, cum Aedibus Publicis utrique Lateri adjectis*, are precizat dedesubt *Apud Theodorum Viero in Via Mercatoria vulgo dicta dell' Orologlio Venetiis*; iar sub gravură, în partea stângă, *Ant: Canal pixit* (Fig. 2)¹⁶. Canaletto a pictat mai multe variante ale acestei vedute, *Grand Canal: Ponte Rialto dinspre nord*, iar pentru una dintre acestea s-a păstrat chiar descrierea pictorului făcută la 25 noiembrie 1725: *Ponte Rialto lateral, spre Fondaco dei Tedeschi, situat vizavi de Palatul Magistraților Camerlinghi și alții, privind în jos înspre piața de legume și fructe ce urmează a fi împărțite între negustorii orașului. În mijlocul Canal Grande este pictată o Protta Nobile cu personaje în interior și patru gondolieri mergând la viteză maximă iar aproape o gondolă purtând livreaa ambasadorului împăratului.*¹⁷ Pictura amintită folosește un unghi vag diferit față de gravură și are în centrul imaginii o barjă privată vâslită de patru gondolieri ce transportă doamne și domni așezați la o masă sub un acoperiș roșu tip marchiză. Obiceiul lui Canaletto de a folosi perspectiva multiplă se observă în diversele variante ale imaginii în care mănuiește cu abilitate poziționarea clădirilor schimbând cu finețe unghiurile de observație,

¹⁶ Colecțiile MNIT, nr. inv. F 8464, dimensiuni 61x43 cm.

¹⁷ K. Baetjer, J.G. Links, *Canaletto*, p. 88-89.

combinând aceste perspective multiple în dorința de a obține imaginea ideală, *veduta ideata*. O a doua variantă a picturii *Grand Canal, Ponte Rialto dinspre nord*, reluată mai târziu într-o altă pânză¹⁸ semnată de Canaletto, pare a fi sursa gravurii de față. Imaginea apelează la un unghi mai îndepărtat, barja centrală a dispărut iar colțul drept este umplut de mai multe ambarcațiuni mici. Se știe că motivul podului observat din acest unghi a fost folosit frecvent de Canaletto¹⁹ iar versiunile lui Brustolon asupra vedutelor pictate de Canaletto și gravate de Visentini sunt diferite: gravurile lui Brustolon alterează proporțiile modelelor sale mărindu-le, spațiul adiacent fiind umplut cu extensii imaginare ale arhitecturii și obiectelor din picturile originale ale lui Canaletto sau cu noi figuri și obiecte.²⁰ Gravura redă sub o lumină puternică și clară *Ponte Rialto* descentrat, alături de *Palazzo dei Camerlenghi*, flancat de *Fabbriche Vecchie di Rialto*. Imaginea este animată de o serie de ambarcațiuni, unele garate, altele navigând, cu gondolieri vâslind dinamic. În tentativa de a da viață peisajului urban dominat de arhitectura maiestuoasă și rece, apar un șir de siluete schematice, personaje plimbându-se sau discutând pe chei. Cerul acoperit parțial de nori creează un fundal dramatic în contrapondere cu luciul încremenit al apei. Imaginea este dominată de silueta inconfundabilă a celui mai vechi pod peste Canal Grande, *Ponte Rialto*²¹ construit pe un arc larg, cu porticul elegant aliniat în rampă pe ambele părți ale podului urcând lin spre porticul central. Clădirea compactă a *Palazzo dei Camerlenghi*,²² cu planul pentagonal ce urmează curba Canal Grande și silueta structurată pe trei niveluri, definită de arcurile ferestrelor înalte, pune în umbră arhitectura clasică a *Fabbriche Vecchie di Rialto* cu porticul continuu de la nivelul inferior și ferestrele rectangulare simple de la nivelele superioare.²³ Pe malul opus al Canal Grande, *Fondaco dei Tedeschi*, cartierul general al negustorilor germani se face remarcat prin silueta masivă dezvoltată pe un plan pătrat; remarcăm la nivelul inferior al fațadei cele cinci arcade semicirculare largi care închid un

¹⁸ Cea de-a treia variantă, *Grand Canal, Ponte Rialto dinspre nord*, are unghiul de vedere fin schimbat, compoziția focusată mai îngust, fapt datorat probabil executării la o scară mai mică a picturii, pictură presupusă de experți ca fiind cea trimisă ducelui de Richmond în noiembrie 1727, v. K. Baetjer, J.G. Links, *Canaletto*, p. 105-108, 124-125.

¹⁹ <https://www.coleccionbbva.com/en/pintura/p00061-view-of-the-rialto-bridge-in-venice/> 17.04.2019.

²⁰ v. <https://www.robinhalwas.com/018022-prospectuum-aedium-urbis-venetiarum-joannes-baptista-brustolon-aere-incidit/> 5.04.2019.

²¹ Ponte Rialto, punctul care marca granița între districtele San Marco și San Paolo a avut mai multe variante, din lemn, încă din anul 1181 și a fost refăcut în piatră între 1588-1591 după un proiect realizat de arhitectul Antonio da Ponte, 1512-1597, v. <https://www.britannica.com/biography/Antonio-da-Ponte/> 24.04.2019.

²² <https://evenice.it/blog/info/palazzo-camerlenghi.html/> 18.04.2019.

²³ *Fabbriche Vecchie di Rialto*, edificiu construit între 1520-1522, cu spații adăpostind diferite activități comerciale, v. <http://www.canalgrandevenezia.it/index.php/palazzi-canal-grande/lato-sinistro/57-fabbriche-vecchie/> 24.04.2019.

portic în care mărfurile erau descărcate de pe Canal Grande, precum și lungul șir de ferestre duble și simple de la primul etaj, oglindite de ferestre rectangulare mai mici la nivelurile superioare.

Fig. 2.

Cea de-a treia gravură, ultima din seria *Prospectum aedium...*, este *San Giorgii Majoris Ecclesiae prospectus Apud Theodorum Vieri* (Fig. 3).²⁴ Gravura este realizată după pictura *Vedere asupra Bacino di San Marco dinspre Biserica și insula San Giorgio Maggiore*, autor Michele Marieschi. Celebru pentru inventivitatea sa, Michele Marieschi a fost încurajat de succesul lui Canaletto în genul vedutelor, gen în care Marieschi a adoptat un stil personal. A semnat multiple vedute în care a redat locuri din Veneția observate din unghiuri diferite. Pictorul lucra pe planul perspectival, structuri arhitecturale și compoziție peisagistică, lăsând execuția personajelor pe seama altor specialiști, identificați drept Diziani, Francesco Simonini, Francesco Fortebasso și Antonio Guardi.²⁵ Gravura executată de Giovanni Battista Brustolon redă aproape identic pictura semnată de Marieschi, singurele modificări operate fiind asupra ambarcațiunilor

²⁴ Colecțiile MNIT, nr. inv. F 8465, dimensiuni 61x43 cm.

²⁵ <https://carezzonico.visitmuve.it/en/mostre-en/archivio-mostre-en/michele-marieschi-1710-1743-engravings-of-city-views/2011/10/5073/michele-marieschi-1/> 25.04.2019.

mici și a personajelor minuscule. Precum toate celelalte gravuri după vedutele lui Marieschi din seria *Prospectum aedium*, planșa nu are menționat numele pictorului, doar pe cel al gravorului, în partea dreaptă, sub imagine, *Jo. Bap. Brustoloni sculp.* și numărul dat după renumerotarea efectuată de Viero, 18. Veduta prezintă eleganta fațadă a Bazilicii San Giorgio Maggiore,²⁶ amintind de templele clasice, în contrast cu forfota aglomerată a personajelor de pe chei, oameni preocupați de treburile zilnice care conferă vitalitate imaginii. Dublul fronton triunghiular, cupola semicirculară și turnul prismatic din spatele bazilicii alcătuiesc o elegantă paradă geometrică ce se profilează ritmat, în mod crescător, pe cerul cu nori străbătut în depărtare de pâlcuri de păsări. Perspectiva oblică aleasă pentru redarea bisericii reduce amploarea arhitecturală a monumentului, lăsând spațiul larg lagunei încărcate de corăbii cu pânze printre care circulă gondole agile. În depărtare Campanila și Palatul Dogilor închid linear peisajul. Unghiul savant gândit permite o construcție spectaculoasă a imaginii.

Fig. 3.

²⁶ Bazilica San Giorgio Maggiore, construită între 1566-1610, proiectată de arhitectul Andrea Palladio și finalizată de arhitectul Vincenzo Scamozzi, are o fațadă complexă, realizată prin suprapunerea a două fațade distincte. Prima fațadă, acoperind întreaga suprafață, are un fronton larg și arhitravă, iar cea de-a doua, cu un fronton mai îngust acoperind doar nava centrală, susținut de patru coloane angajate pe socluri înalte, este suprapus peste partea de sus a primei fațade, v. <https://www.britannica.com/art/Western-architecture/The-Renaissance#ref488947/25.04.2019>; <https://www.britannica.com/topic/San-Giorgio-Maggiore/> 25.04.2019.

A patra gravură, *ITALIE. VUE PRISE DE LA PIAZZETTA A VENISE*. Sub imagine precizările *Daguerreotype Lereboure* (lateral), *Imp. de Bougeard* (central), *Martens sc.* (lateral). Sub titlu, *FRANCE LITTÉRAIRE PUBLIÉ PAR CHALLAMEL* (Fig. 4).²⁷ Gravura a fost executată după un dagherotip de Noël Marie Paymal Lerebours (1807-1873), un extract dintr-o serie celebră de gravuri a vremii, *Excursions daguerriennes, vues et monuments les plus remarquables du Globe*. Apărută între 1841-1843, lucrarea semnată de opticianul dagherotip Noël Marie Paymal Lerebours a fost publicată în două volume și grupează gravuri executate pe dagherotipuri făcute de câțiva pionieri ai fotografiei în diverse locuri din întreaga lume. Gravurile sunt executate de Frédéric Goupil Fesquet și de Frédéric Martens.²⁸

Fig. 4.

²⁷ Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5956, dimensiuni 31,8x24 cm. Anexă *France Litteraire*, Nouvelle Série, Deuxième Anée, Tome VI, 11 juillet 1841, Paris, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5453303j/f77.image.r=piazzetta/> 09.04.2019.

²⁸ Vederile luate pe dagherotip, direct pe pozitiv, nu sunt reproductibile și nu pot fi difuzate decât prin intermediul copiilor gravate sau al litografiilor. Grație procedurilor inventate de Fizeau, care a pus la punct mai multe tehnici de transformare directă sau indirectă a plăcii dagheriene în planșă de gravat, gravurile au putut fi realizate în serie, v. <https://picclick.fr/Lerebours-Daguerreotype-Excursions-Daguerriennes-Photo-Piazzetta-Venezia-Italia-132912078224.html/> 09.04.2019.

Inspirația pentru acest dagherotip se regăsește în lucrarea lui Canaletto *Il Molo*,²⁹ spre Zecca, cu Coloana sfântului Teodor, cca 1742, Pinacoteca Castello Sforzesco, Milano. Pictura a fost realizată în pendant cu *Il Molo, spre Riva degli Schiavoni cu Coloana sfântului Marcu*, ambele imagini fiind gravate de Antonio Visentini și publicate în a doua parte a colecției sale de vedute după Canaletto din 1742, *Urbis Venetiarum Prospectus Celebriores*, fapt care a asigurat popularitatea lor și reluarea frecventă a vedutei de către imitatorii săi.³⁰ Compoziția redă partea sudică a piețetei San Marco spre Grand Canal, cu coloana San Teodoro, parte din Biblioteca Marciana și Zecca iar în stânga, dincolo de chei Punta della Dogana și Bazilica Santa Maria della Salute. Canaletto a repictat zona în mai multe variante, într-un unghi relativ apropiat de gravură fiind realizată și veduta *Il Molo, spre vest, cu Palatul Ducal*.³¹ Gravura *Vue prise de la Piazzetta a Venise* reia tema dintr-un unghi oblic, vag înălțat, care permite observarea ambelor coloane din granit ridicate în 1172, *Coloana sfântului Teodor* respectiv *Coloana sfântului Marcu*, care marchează accesul monumental în piață, renunțând la fațadele paralele cu țărmul din descrierile lui Canaletto și prezintă un număr mai mic de personaje. Imaginea surprinde o vedută cotidiană a piețetei, cu animația obișnuită, într-o descriere fragmentată în scurte episoade din viața de zi cu zi: personaje ieșite la plimbare, grupuri oprite la discuții, mici cerșetori, porumbei și pierde-vară tolăniți comod pe caldarâm.

A cincea gravură, *Venezia, CASA DI MARINO FALIERO*. (Fig. 5),³² redă un colț pitoresc din Veneția, un canal mic, secundar, traversat de un pod arcuit pe sub care trece o gondolă. Palatul își etalează în bătaia soarelui logiile zvelte de la nivelele superioare deasupra forfotei de pe pod. Imaginea descrie un moment oarecare al zilei, cu turiști discutând, plimbându-se ori admirând locurile, localnici prinși în timpul rutinei cotidiene și o nelipsită gondolă mânată cu înverșunare de un tânăr gondolier pe sub pod. Cu dezinvoltură, un personaj își bate covorul atârnat pe pod direct deasupra celor care își desfășoară activitatea pe chei, sub pod. Gravura originală face parte din lucrarea *Siti storici e monumentali di Venezia, disegni di Giovanni Pividor, note di Pietro Chevalier*, apărută la Veneția în 1828 în opt planșe reprezentând *Cavalli di S. Marco, Porta della Carta, Cortille del Palazzo Ducale, Piazzetta di San Marco, Ponte dei Sospiri, Monumento Colleoni, Casa di Marino Falliero, Casa di Marco Polo, Ponte di Rialto, Casa di Bianca Capello*. Lucrarea a fost reluată fără partea de note în *Souvenir de Venise par J. Pividor*, Venise 1836, de

²⁹ *Il molo*, Digul, fusese construit într-o zonă dintre cele mai joase din Veneția, frecvent supusă fenomenului inundațiilor, *aqua alta*.

³⁰ <https://www.dorotheum.com/it/l/5136257/> 02.05.2019.

³¹ K. Baetjer, J.G. Links, *Canaletto*, p. 108-111.

³² Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5993, dimensiuni 25x37,5 cm.

Fig. 5.

F.G. Eckselager.³³ Subtitlul în maghiară, *Marino Faliero haza* și precizările de sub gravură, *Chevalier del.*³⁴, respectiv editura *Stich u Druck d. Kunst Anst. d. Oestr. Lloyd in Triest*, certifică faptul că avem de-a face cu o reluare ulterioară a seriei. Marino Faliero, 1274-1355, a fost un renumit politician, ambasador și comandant militar venețian care a fost ales doge la 11 septembrie 1354. Ambițios, a dorit să aibă puterea absolută și a organizat o lovitură de stat menită să schimbe guvernarea patriciană și să instaureze un guvern tiranic. În urma eșecului loviturii de stat dogele a fost judecat, găsit vinovat de înaltă trădare și decapitat în aprilie 1355. Fiind totodată condamnat și la *damnatio memoriae*, portretul său a fost înlăturat din seria portretelor dogilor din Marea sală de consiliu din Palatul Dogilor și înlocuit cu inscripția *Hic est locus Marini Falieri decapitati pro criminibus.*³⁵ Conjurația lui Faliero l-a inspirat pe lordul Byron să scrie la 1820 drama istorică în cinci acte *Marino Faliero, Doge al Veneției*, fapt care a determinat o popularitate a personajului în epocă și a inspirat și alți autori, în literatură, operă sau pictură,³⁶ sporind interesul pentru casa în care Marino Faliero a locuit, devenită atracție turistică.

Ultima gravură, *Prospetto della Chiesa del Redentore alla Giudecca dei Padri Capuccini* (Fig. 6)³⁷, cu precizările tehnice dedesubt, autorul desenului *Giuseppe Valeriani*³⁸ deli.; respectiv editorul, *per Domenico Lovisa*³⁹ in Venetia, face parte din seria *Il gran teatro di Venezia ovvero descrizione esatta di cento delle più insigni Prospettive, e di altrettante celebri Pitture della medesima Città...*, din 1717.⁴⁰ Construită între 1577-1592 pe insula Giudecca în semn de mulțumire pentru sfârșitul cuceririi

³³ Emmanuele Antonio Cicogna, *Saggio di bibliografia veneziana*, Ed. Tipografia G.B. Merlo, Venezia 1847, p. 614.

³⁴ Precizare eronată, întrucât Chevalier era autorul notelor, nu al desenelor în seria originală.

³⁵ <http://www.treccani.it/enciclopedia/marino-faliero/> 9.04.2019.

³⁶ Între cele mai cunoscute lucrări inspirate de conjurația lui Faliero sunt opera în trei acte *Marino Faliero*, de Gaetano Donizetti, 1835, sau pictura *Execuția lui Marino Faliero*, de Eugène Delacroix, 1827.

³⁷ Colecțiile MNIT, nr. inv. F 8463, dimensiuni 62x47 cm.

³⁸ Giuseppe Valeriani, 1708-1762, v. <http://memo-roanne.fr/notice.php?q=id:9292/> 02.05.2019.

³⁹ Domenico Lovisa, cca 1690-cca 1750, <http://memo-roanne.fr/notice.php?q=id:9292/> 02.05.2019.

⁴⁰ Titlul original este foarte descriptiv, după moda epocii, oferind generos informații asupra conținutului și a locului în care poate fi găsită lucrarea: *Il gran teatro di Venezia ovvero descrizione esatta di cento delle più insigni Prospettive, e di altrettante celebri Pitture della medesima Città. Il tutto disegnato, e intagliato eccellentemente da periti artefici. Con la narrazione della fondazione delle Chiese, Monasteri, Spedali, Isolette, e altri luoghi sì pubblici, come privati di essa Città: col ristretto delle vite de Pittori, Scultori e Architetti, che l'hanno con le loro fatiche abbellita, ed adornata: e finalmente con la spiegazione delle Storie, che nelle sudette Pitture saranno rappresentate; ch' unitamente formarà la Storia Universale sagra, e profana della stesa famosa Metropoli. Tomi due in foglio Imperiale. IN VENEZIA, Per Domenico Lovisa sotto i Portici di Rialto. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio, v. http://www.culturaitalia.it/opencms/viewItem.jsp?language=it&case=&id=oi%3Awww.internetculturale.it%2Fmetaoic%3A%2Fmag_GEO0002315/ 02.05.2019.*

epidemii de ciumă dintre 1575-1577, biserica dedicată Preasfântului Mântuitor I-a avut drept arhitect pe Andrea Palladio. Respectând jurământul de sărăcie al Ordinului fraților capucini, edificiul se impune prin austeritate și sobrietate.⁴¹

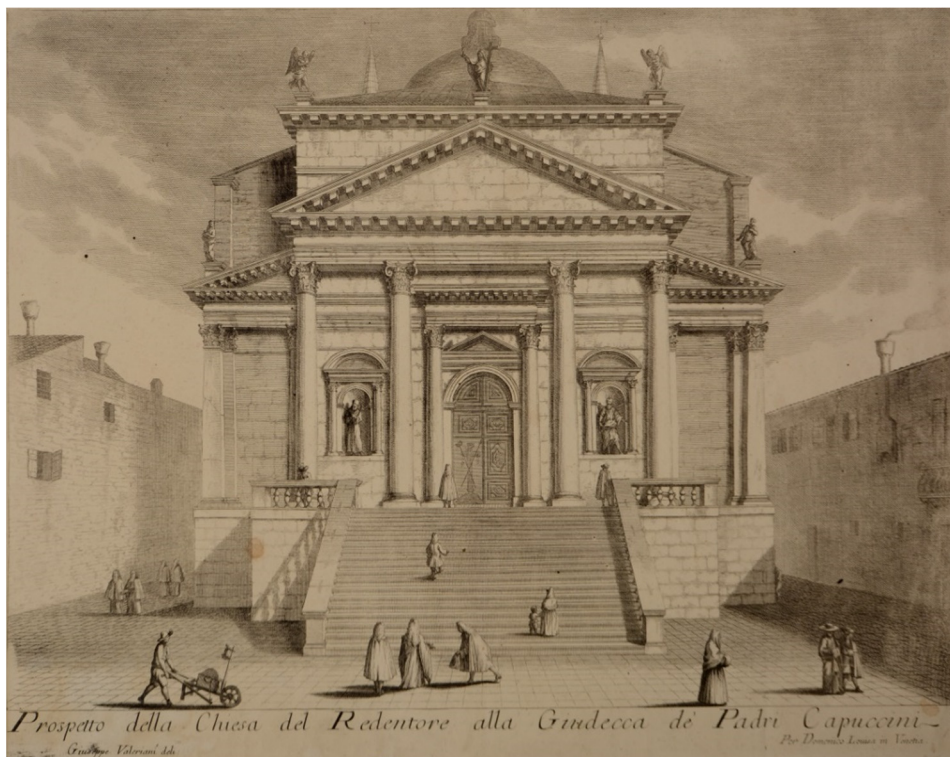

Fig. 6.

Fațada inspirată de arhitectura clasică reia ideea unor frontoane suprapuse, cu timpane triunghiulare care se repetă. Portalul central susținut de patru semicoloane este împodobit cu două nișe care adăpostesc statuile sfinților Marcu și Francesco de Assisi, surmontate de timpane semicirculare. Intrarea principală este protejată de un alt timpan triunghiular flancat de două semicoloane mai mici care susțin o friză denticulată, motiv regăsit la ambele frontoane principale. Soclul masiv conferă monumentalitate structurii iar șirul de trepte de la intrare accentuează aerul solemn al bazilicii. Observăm parte din cupola monumentală flancată de vârfurile celor două turnuri cilindrice. Gravura oferă o perspectivă aproape geometrică a fațadei,

⁴¹ <http://www.venicetour.it/post/chiesa-del-santissimo-redentore-46.html/03.05.2019>.

în care admirăm proporțiile riguroase, jocul cu formele și volumele geometrice diferite. Efectul general este unul sobru în ciuda elementelor scenografice. Clădirea eclectică atrage complet atenția privitorului și abia la o privire ulterioară sunt remarcate personajele, mici tentative de însuflețire a vedutei arhitecturale.

Seria de vedute prezentate creionează părți din fascinanta Veneție, un superb microcosmos de clădiri, persoane și ambarcațiuni. Atmosfera radiantă, stilurile arhitectonice variate, bărci, gondole și personaje surprinse în tumultul cotidian sunt detaliile care compun o scenă urbană impresionantă. Alegerea inspirată a unghiului, un puternic simț al perspectivei, distribuirea figurilor și a spațiului concură spre recrearea credibilă a spațiului venețian. Detalii topografice de o claritate excepțională, un limbaj artistic creativ, vitalitate și grandoare, sunt elementele care refac spațiul în încercările perpetue ale artiștilor de realizare a imaginii perfecte, *veduta ideata*.